

Toespraak door Willem R. de Jong ter gelegenheid van de presentatie van het boekje over het grafmonument van Christiaan Brunings en Frederik Willem Conrad in de Grote of St.-Bavokerk op 12 december 2015.

Het is al weer ruim een jaar geleden dat hier op deze plek aandacht werd besteed aan de restauratie en terugplaatsing van het grafmonument voor Christiaan Brunings en Frederik Willem Conrad. Vorig jaar, 22 augustus 2014, vertelde Theo van de Gazelle, plaatsvervangend directeur-generaal van Rijkswaterstaat al het één en ander over de verdiensten van vooral Christiaan Brunings, grondlegger van wat thans Rijkswaterstaat heet, voor de waterbeheersing in Nederland. En ik mocht toen wat vertellen over de geschiedenis van het grafmonument van deze twee befaamde waterbouwkundigen. Ik heb toen o.a. duidelijk proberen te maken dat het eigenlijk om twee gedenktekens gaat, het ene – de urn bovenop het monument voor Brunings en het andere, een grafmonument voor Conrad met een bijzonder fraai basreliëf waarop de uitwateringssluizen in Katwijk worden uitgebeeld. Mijn verhaal van toen keert uiteraard terug in deeltje 13 van de Bavoreeks zoals dat thans wordt gepresenteerd. Vandaag wil ik enkele ander accenten leggen.

De relatie tussen Christiaan Brunings en Frederik Willem Conrad en hun werk ten behoeve van het hoogheemraadschap Rijnland kwamen indertijd wat minder goed uit de verf. Maar we staan hier wel bij een grafmonument waar beiden zijn begraven. En wat aan dit monument het meest de aandacht trekt betreft een groot waterbouwkundig project van Rijnland.

Christiaan Brunings was ten tijde van zijn overlijden in 1805 niet alleen “Directeur-Generaal der Rivier- en Zeewerken der Bataafsche Republiek”, maar ook “Generaal Opziener” van het Hoogheemraadschap Rijnland. Zijn protegé en leerling Frederik Willem Conrad volgde hem na zijn dood direct in de laatste functie op. Een kleine twee jaar later werd Conrad ook benoemd in de nieuw ingestelde functie van “Inspecteur-Generaal van de Waterstaat van het Koninkrijk Holland”. Maar op 6 februari 1808 overlijdt Conrad aan de gevolgen van roodvonk. Hij werd slechts 38 jaar oud en overleed nog geen drie jaar na Brunings. Het is dan ook niet zo verwonderlijk dat Van de Gazelle over Conrads eigen bijdrage aan de Nederlandse waterstaat niet zo veel te melden had.

Kort geleden was hier in deze kerk de tentoonstelling “Zullen we vrienden worden” ter gelegenheid van het veertig jarig bestaan van de Vereniging

Vrienden van de Grote of St.-Bavokerk. Op die tentoonstelling werd ook aandacht gevraagd voor de restauratie van het monument van Brunings en Conrad. Daar viel o.a. te lezen:

Brunings had een pupil, in de persoon van de in 1770 geboren Willem Frederik Conrad. Hun relatie had veel weg van die van een vader en zoon. Conrad ging in 1797 zelfs met zijn gezin bij Brunings inwonen in Spaarndam.

Bij de mededeling dat Brunings was als een vader voor Conrad heb ik niets op te merken. Het verhaal dat Conrad met zijn gezin bij Brunings zou hebben ingewoond heb ik vaker gelezen. Maar het is wel een sprookje. Om dit duidelijk te maken ga ik even terug naar de periode waarin Brunings bij Rijnland in dienst kwam.

Christiaan Brunings leerde de wereld van de waterstaat kennen via Jan Noppen, “toeziener” van het Hoogheemraadschap Rijnland te Spaarndam. Noppen onderwees hem o.a. in sterrenkunde, meteorologie en waterbouwkunde. Noppen overleed in november 1764 en Brunings solliciteerde met succes op de ontstane vacature. Ik citeer:

In het volgende jaar 1765, op den 25sten Mei, en dus in het 29ste zijnes ouderdoms, werd hij in deszelfs plaats aangesteld als Toeziener van het hoogheemraadschap van Rijnland, in het kwartier van Spaarndam, en vervolgens bij verwisseling, met den heer Jan Engelman, die destijds in diezelfde hoedanigheid op halfwege Haarlem geplaatst was, op den 2den Julij van datzelfde jaar, als Toeziener op den Spaarndamschen dijk en de sluizen bij den huize Zwanenburg, op welk gemeene-landshuis van Rijnland hij dan ook vervolgens, tot aan zijnen dood, en dus omtrent 40 jaren, zijn verblijf gehad heeft.

Deze woorden komen uit een *Prijsverhandeling, betreffende het leven en de verdiensten van Christiaan Brunings* van de hand van niemand minder dan zijn leerling en opvolger Conrad. Kortom, naar het mij dunkt, een tamelijk onverdachte bron. Kennelijk is Brunings al heel kort na zijn aanstelling als toeziener van Rijnland te Spaarndam verhuisd naar het gemeenlandshuis in Halfweg, Huize Zwanenburg.

Frederik Willem Conrad werd in 1769 in Delft geboren. Hij werd op jonge leeftijd wees en werd opgeleid tot ingenieur van de genie. In 1787 werd

Conrad, toen nog slechts achttien jaar oud, benoemd tot adjunct-landmeter in Holland. Hierdoor kwam hij in contact met Brunings en werd al snel diens assistent. In 1796 werd Conrad onder Brunings, die hem inmiddels als zijn rechterhand beschouwde, aangesteld als adjunct-generaal opziener van Rijnland. Hij betrok toen het gemeenlandshuis te Spaarndam, de dienstwoning waar Brunings zo'n dertig jaar daarvoor slechts een paar maanden had gewoond.

Maar ik stap met zevenmijlslaarzen over naar het laatste project van Rijnland in de voorbereiding waarvan Brunings en Conrad betrokken waren. Dit is de uitwatering bij Katwijk. Brunings was aanvankelijk van mening geweest dat de uitwateringsproblemen van Rijnland zouden kunnen worden opgelost door een extra spuisluis bij Halfweg, maar van deze extra sluis is het nooit gekomen. Ook plannen om de Haarlemmermeer in te polderen werden toentertijd als technisch nog te riskant beschouwd. Een andere optie was de aanleg van een uitwatering naar zee bij Katwijk. Maar het duurde wel even tot daartoe besloten werd. Conrad was voorstander van dit project. Brunings overleed kort na het begin van de werkzaamheden, die onder leiding stonden van Conrad.

En hiermede kom ik weer terug op het grafmonument van Brunings en Conrad. Meer in het bijzonder, het basreliëf:

Afb. 1 – Basreliëf van Jozef Geefs op het grafmonument voor Frederik Willem Conrad.

Tijdens de al gememoreerde tentoonstelling “Zullen we vrienden worden” viel over dit reliëf te lezen:

Rechts staat Poseidon [Neptunus] afgebeeld, de god van de zee en beschermer van de wateren. Hij vaart op de golven van de Noordzee in een bootje dat wordt voortgetrokken door twee zeepaarden en wordt vergezeld door zijn zoon Triton, een meerman. Links op het reliëf rust Demeter, de godin van de landbouw, met haar rechterarm op een kruik, waaruit het water van de Rijn stroomt. In haar linkerhand houdt zij de hoorn des overvloeds ...

Wel, dit is wat mij betreft een prima beschrijving. Maar ik zou er nog wat aan willen toevoegen. Ik denk namelijk dat ik de eerste ben die de vrouwenfiguur links op het reliëf heb aangeduid als de godin Demeter. Wolff sprak heel lang geleden rijkelijk vaag van “een vrouwenbeeld, voorstellenden den verbeterden landbouw van Rijnland”. En daar was ook wel aanleiding toe. Demeter is de godin van de landbouw, maar breder ook moeder aarde en godin van de vruchtbaarheid. Ze wordt gewoonlijk staande afgebeeld als een wat moederlijk figuur met in haar hand een bosje tarwearen of soms ook de hoorn des overvloeds. Bij mijn weten nooit als een jonge vrouw zittend met een stroomkruik onder haar arm. Ik heb indertijd proberen te achterhalen waar deze afbeelding aan was ontleend; evenwel niets gevonden.

Maar een paar maanden geleden, toen ik mijn manuscript eigenlijk al had afgesloten, attendeerde Jean Laurey me op een medaille uitgereikt aan de genodigden bij de ingebruikname van de uitwatering te Katwijk:

Afb. 2 – Bronzen herinneringsmedaille ingebruikstelling van de uitwatering te Katwijk in 1807 (Historische Collectie Hoogheemraadschap Rijnland).

De voorzijde van de medaille toont een zittende stroomgod met onder zijn rechterhand een kruik waaruit rivierwater stroomt en in zijn linkerhand de hoorn

des overvloeds. Deze stroomgod verbeeldt de Rijn. Daarnaast verschijnt ook Neptunus vergezeld door Triton. Het geheel symboliseert zoals het randschrift zegt het herstel van de oude monding van de Rijn. De achterkant van de medaille toont de toenmalige buitensluis.

Beeldhouwer Jozef Geefs heeft in het basreliëf voor het grafmonument de afbeeldingen op voor- en achterkant van de medaille samengenomen. Maar tegelijkertijd is de zittende stroomgod met stroomkruik en hoorn des overvloeds vervangen door een lieflijk neergevlijde Demeter, godin van de landbouw voorzien van dezelfde attributen.

Deze vervanging valt goed te begrijpen. Immers, de Oude Rijn werd al in 1122 bij Wijk bij Duurstede van de Rijn afgedamd. M.a.w. de Rijn die via de uitwateringssluizen van Katwijk opnieuw verbonden werd met de Noordzee was al heel lang niet meer vadertje Rijn. Afwateringskanaal en sluisen dienden enkel en alleen de uitwatering van Rijnland. Het hoogheemraadschap nam de kosten voor de aanleg dan ook volledig voor zijn rekening. Demeter, de godin van de landbouw, staat voor Rijnland en zijn toegenomen vruchtbaarheid als gevolg van de verbeterde uitwatering.

Tot slot nog één opmerking. Frederik Willem Conrad overleed zeer vroegtijdig, kort nadat hij was aangesteld als hoofdopziener van Rijnland en directeur-generaal van de Nederlandse Waterstaat. Dit maakt, misschien mede doordat hij heel lang onder Brunings met hem heeft samengewerkt, dat hij altijd in de schaduw van Brunings zal blijven staan. In rekening brengende de verdiensten van beide waterbouwkundigen is het naderhand toegevoegde gedenkteken voor Conrad, naar mijn bescheiden mening, toch wel wat erg groots uitgevallen vergeleken met dat voor Christiaan Brunings. Maar dit komt geheel voor rekening van Frederik Willem Conrad jr., jongste zoon en naamgenoot van Frederik Willem Conrad.

Hier wou ik het voor dit moment maar bij laten. Voor de rest van het verhaal verwijs ik u naar het boekje.